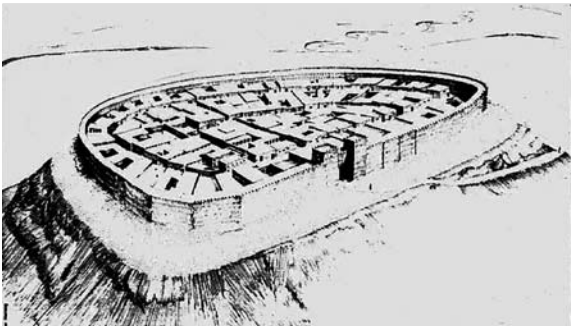

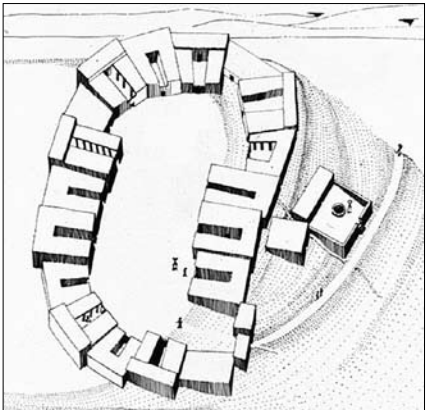
מראשית החפירות ניתנה הדעת לשימור השרידים באתר ונעשו פעולות רבות, שמימנה בעיקר עיריית באר שבע, לשמר את שרידי קירות הלבנים שנחשפו.

שחזור מראה העיר בשכבה 2

בשנת 1990 בוצעה בתל באר שבע עבודת שחזור מקיפה בידי רשות הגנים הלאומיים (רשות הטבע והגנים כיום), בסיוע המנהלה לפיתוח התיירות בנגב.

ברבים מהמבנים מופיע בקיר קו שחזור. הקירות מתחת לקו — מקוריים ונמצאו שלמים בחפירות; כל הבנייה אשר מעל קו השחזור שוחזרה ממפולות האבנים שהיו בשטח או בבנייה של לבני בוץ. תכנית השחזור ומגדל התצפית גובשו בידי האדריכל לורנס בקלין, בעזרת פרופ' זאב הרצוג ששימש כיועץ ארכיאולוגי.

שחזור היישוב המתוחם של שכבה 7

בשנים 1993–1995 חודשו החפירות בתל בהנהלתו של פרופ' זאב הרצוג מטעם המכון לארכיאולוגיה באוניברסיטת תל-אביב, במטרה להשלים את חשיפתם של מפעלי אספקת המים. בשלב הראשון, בניהולו של ד"ר צביקה צוק, נחפרה באר המים ליד שער העיר. התברר כי הבאר נחצבה לעומק רב, ומפלס המים נתגלה בעומק של 69 מ' מתחת לפני השטח. בשלב השני, בניהולו של עידו גינתון, נחשף בשלמותו מפעל המים שבצפון-מזרח העיר. פיר המדרגות המרשים שעומקו כ-17 מ' השתמר כמעט לכל גובהו, ומאגר המים המטיח נחשף בשלמותו, כפי שניטש לפני למעלה מאלפיים שנה. עם השלמת עבודות שימור נרחבות, בשיתוף עם צוותי השימור של רשות עתיקות, נפתח מפעל המים לקהל בשנת 2003.

הסיור באתר

הסיור באתר מתחיל ברחבת המזבח, עולה לשער העיר והבאר שלצדו, עובר במקומות המעניינים במסלול טבעתי, עולה למגדל התצפית ומסתיים במפעל המים. משך הסיור כשעה. למרגלות התל נבנה מתחם של חדרים מלבני בוץ, בהם ניתן ליהנות מפעילות חווייתית לקבוצות, בתיאום מראש ובתשלום.

השער הראשי מוביל אל העיר ועיקר המבנים שנראה שייכים לשכבה 2 (ראו טבלה), שהשתרעה בראש הגבעה על שטח של כ-11 דונם. לעיר צורה סגלגלה, שתואמת את פני הגבעה, והיא הורחבה בצדה המזרחי כדי לכלול את פיר הכניסה למפעל המים. חומת סוגרים (חומה בעלת שני קירות ורווח ביניהם) תוחמת את העיר. בצמוד לה בתים ורחוב היקפי. בתי המגורים נבנו מלבני בוץ מיובשות בשמש, שהונחו על גבי מסד של אבני גוויל. התכנון העירוני מציג שילוב של בתי מגורים ומבני מינהל ומעיד כי העיר נועדה לשמש את פקדי המינהל של אזור הנגב בממלכת יהודה. ב-70 בתי המגורים התגוררו כ-300 נפש, שכללו משפחות של מפקדי הצבא, גובי המסים, מנהלי המסחר וכוהני הפולחן.

- המזבח** – בפנית הרחבה נמצא העתק משוחזר של מזבח הקרבנות הגדול, בעל ארבע קרנות, שאבניו נתגלו משולבות בבית המחסנים. המזבח המקורי מוצג במוזיאון ישראל.

מזבח הקרבנות המשוחזר מאבנים שנמצאו טמונות בבית המחסנים

המזבח מעיד כי בעיר היה בית פולחן שהוקם במסגרת המינהל הדתי של ממלכת יהודה. פירוקו והטמנתו של המזבח מעידים על שינוי בנוהגי הפולחן בממלכה. על פי תאריכה של שכבה 2 אפשר לייחס את ביטול מקום הפולחן לרפורמה הדתית שערך חזקיהו מלך יהודה בשלהי המאה ה-8 לפסה"נ (גם המקדש שנחשף בתל ערד בוטל ברפורמה זו).

הרפורמה שערך חזקיהו מלך יהודה מתוארת, בין היתר, בספר מלכים: ”וַיְהִי בִשְׁנַת שְׁלֹשׁ לְהוֹשֵׁעַ בֶּן-אֵלָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, מֶלֶךְ חֲזַקְיָה בֶן-אֲחִז מֶלֶךְ יְהוּדָה (...) וַיַּעַשׂ הַיֵּשֶׁר בְּעֵינֵי ה', כָּל אֲשֶׁר-עָשָׂה דָוִד אָבִיו. הוּא הִסִּיר אֶת-הַבָּמֹת, וְשִׁבַּר אֶת-הַמִּצְבֹּת, וְכָרַת אֶת-הָאֲשֵׁרָה...” (מלכים ב' 4–1).

- המבנה המרכזי** – מבנה מלבני, בעל חזיתות ישרות, שגובהו כ-10 מ'. המבנה ממוקם במרכז האתר, ונחשב למבנה המרכזי ביותר. המבנה בנוי מאבן חול, ונחשב למבנה המרכזי ביותר. המבנה בנוי מאבן חול, ונחשב למבנה המרכזי ביותר.
- השער הקדמי** – השער הקדמי היה בשימוש בשכבות 4-5. הוא בנוי מאבן בבסיסו ולבני בוץ בחלק העליון. קו השחזור מסומן בו בבירור.
- באר המים** – הבאר נמצאת משמאל לשער, מצדו החיצוני. היא נחצבה לעומק רב, ומימיה שימשו את תושבי העיר ואת עוברי האורח — שיירות המסחר והצבא שעברו במקום.
- תעלת הניקוז** – אבני כיסוי המשולבים בריצוף המוביל מן השער הקדמי אל השער הראשי מרמזים על קיומה של תעלת ניקוז שנועדה להוציא את עודפי מי הגשם מן העיר. התעלה עברה מתחת לשער הראשי, יצאה דרך השער הקדמי וכוונה ככל הנראה אל מאגר מים במדרון הגבעה.
- השער הראשי** – על חזית השער הגנו שני מגדלים גבוהים ועבי קירות. משני צדי מעבר השער היו חדרים, ובאחד מהם נתגלו ספסלים מטויחים ששימשו למושב הסוחרים או לצגיי המלכות.
- משמאל למעבר נראה חצוי השמאלי של השער של שכבות 2-3; ואילו מצדו הימני נראה חצוי הימני של השער הקדום יותר, של שכבות 4-5 (ומפלסו נמוך יותר).

יש המקשרים את הבאר שנמצאה בשער העיר עם הבאר הנזכרת בספר בראשית בזיקה לבריתות שכרתו אברהם ויצחק עם הפלישתים בבאר שבע. השבועה שנשבעו ליד הבאר היא מקור שמה של העיר:

”וַיִּקַּח אֲבָרְהָם צֶאֱן וּבָקָר, וַיֵּתֵן לְאַבְרָמָה; וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית (...) וַיֹּאמֶר — כִּי אֶת שְׂבַע כְּבָשֹׁת, תִּקַּח מִיָּדִי: בְּעֶבֶר תִּהְיֶה לִי לְעֵדָה, כִּי תִפְרָתִי אֶת הַבָּאָר הַזֹּאת. עַל כֵּן קָרָא לְמָקוֹם הַזֶּה — בְּאָר שְׁבַע: כִּי שָׁם נִשְׁבָּעוּ שְׁנֵיהֶם. וַיִּכְרְתוּ בְרִית בְּבָאָר שְׁבַע; וַיִּקַּם אֲבִירָמָה, וַיִּפְּלֵל שׁוּר-צָבָא, וַיֵּשְׁבוּ אֶל-אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים” (בראשית כ"א 27–32).

- רחבת הכניסה** — רחבת הכניסה מכונה במקרא "רחוב שער העיר". זו הייתה הכיכר המרכזית שאפשר היה לקיים בה את השוק המקומי או את התכנסות תושבי העיר, ואליה התחברו כל הרחובות.
- הרחוב ההיקפי** – רחוב היקפי שהקיף את המתאר הסגלגל של העיר במקביל לקו החומה. רוחבו כ-2 מ'. בנוסף נמצאו רחובות שחצו את העיר מצד לצד בקו ישר דרך מרכזה.
- "ארמון המושל"** – מבנה בולט בגודלו ובתכניתו, המזוהה עם בית "שר העיר" או "ארמון המושל". הוא כולל מסדרון כניסה ושני אולמות מרוצפים שהיוו את האגף הטקסי, וכן יחידות מגורים, מטבח ומחסן.
- הרחוב הקדום** – במרכז הרחוב ההיקפי נבחין בקטע חפור לעומק כ-3 מ' ובו נחשף תוואי הרחוב הקדום. עובדה זו מעידה כי תכנית העיר נשמרה מראשית הקמתה בשכבה 5 ועד לסופה

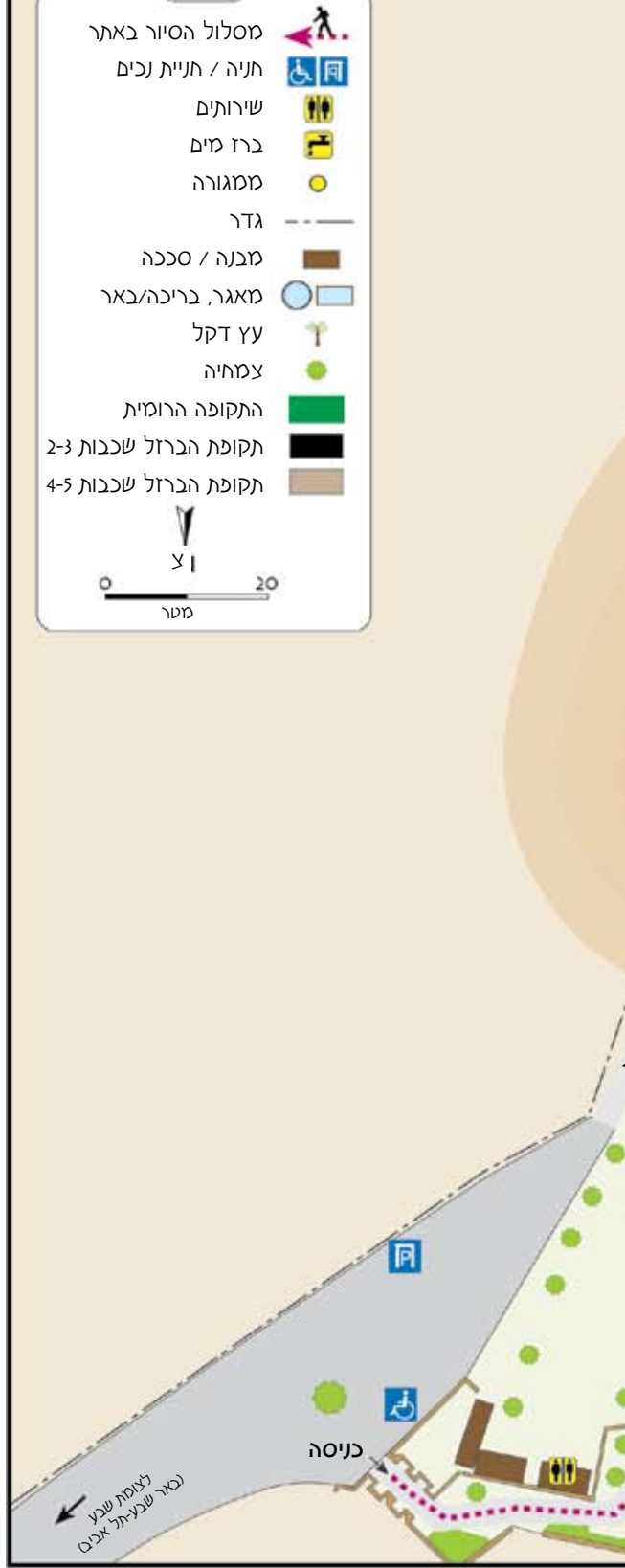

בשכבה 2. בהמשך נבחין בצד שמאל בשרידי בריכה מטויחת מן התקופה ההרודיאנית.

- בית המרתפים** — בהמשך הרחוב נבחין בצד ימין בבניין שיסודותיו הושתתו בעומק של 4 מ', ושניים מחדריו שימשו כמרתפים תת-קרקעיים. פרופ' אהרוני שיער שעומק היסודות החרגי נוצר בשל פירוק המקדש, שניצב במקום זה, במהלך רפורמה פולחנית.
- רובע מגורים** — משמאל לרחוב נבחין ברובע של בתי מגורים. הבתים בחלק זה של העיר משולבים בחומה, בנויים בצורה אחידה וכוללים שלושה או ארבעה חדרים: חדר מבוא, ששימש כנראה כחצר ופינת בישול, בעל מדרגות שהובילו לגג; שני חדרי אחסון (אחד נועד כנראה לבעלי חיים) שהופרדו בטור של עמודים; וחדר אחורי שהיה גם חלק מחומת הסוגרים ושימש לשינה.
- חומת הסוגרים** – בשולי החלק העליון של הגבעה הוקמה חומת הסוגרים, העשויה משני קירות מקבילים. חדרי החומה שימשו כחלק האחורי של בתי המגורים.
- מגדל התצפית** – מראש המגדל ניתן להתרשם מתכנית העיר ולצפות אל נופה של בקעת באר שבע, העיר באר שבע, והיישובים עומר ותל שבע. לרגלי המגדל נראים שרידי המצודה (צבע ירוק במפה) שהוקמה בתקופה הרומית ושוקמה בתקופה הערבית הקדומה.
- בית המחסנים** — הבניין משתרע על שטח של כ-600 מ"ר וכולל שלושה בתי מחסנים. כל בית מחולק בשני טורים של עמודי אבן לשלושה אולמות מוארכים. מאות כלי חרס שנמצאו בשכבת החורבן של הבניין מבססים את זיהוי המבנה כבית מחסנים ("בתי מסכנות" בלשון המקרא). החפצים ומצרכי המזון אוחסנו באולמות הצדדיים, ואילו המרחב האמצעי שימש כמסדרון כניסה לשיירות החמורים שהובילו את האספקה.

בית המחסנים

בפינה הצפונית של בית המחסנים נמצאה קבוצה של אבנים מסותתות היטב משולבת בקטע קיר. מאבני הקיר הללו שוחזר מזבח קורבנות בעל ארבע קרנות (ראו לעיל: תחנה מס' 1 — המזבח).

- מפעל המים** – מפעל המים הוקם כחלק ממערכת הביצורים של העיר ונועד להבטיח לתושביה גישה אל מאגר המים בשעת מצור. מפעל המים כולל שלושה חלקים:

- פיר בעומק כ-20 מ', מדופן באבנים שלאורך דופנותיו גרם מדרגות.
- מאגר בעל 5 תאים, נפחו כולל של כ-700 מ"ק, שנחצב בסלע הקירטון וטויח בטיח עבה.
- תעלת הזנה מפותלת שהוליכה את מי השיטפונות מנחל חברון אל המאגר.

מפעל זה נועד לשמש את תושבי העיר בעיקר בשעת מצור, ואילו לצורכי היום-יום שימשה הבאר שנחצבה בסמוך לשער העיר.

מפעל המים התמוטט ונסתם בשלהי התקופה ההלניסטית, ככל הנראה בשל רעידת אדמה. לאחר תצפית מראש פיר המדרגות נרד דרכו אל המאגר התת-קרקעי. נתרשם מנפח התאים, מהטיח העבה שמנע את חלחול המים ומקירות התמך העתיקים שנבנו על מנת לתמוך בתקרה שהתמוטטה בחלקה. נעלה במדרגות מעל למגלש אל תעלת ההזנה, שדרכה זרמו המים למאגר. היציאה ממפעל המים עוברת בפתח משני שנחצב במהלך כריית המפעל בימי קדם. עם סיום ההקמה של מפעל המים נחסם הפתח הזה. במהלך החפירות נפתח הפתח מחדש ומשמש ליציאה אל מרגלות התל.

- התעלה הבנויה – ליד פתח היציאה אפשר לראות קטע מתעלת המים שהובילה את מי השיטפונות של נחל חברון אל תעלת ההזנה של המאגר.

אחד התאים במפעל המים